

TÁRSADALMI VÁLASZOK A NORMASZEGÉSRE: BÜNTETÉS VAGY HELYREÁLLÍTÁS?

Előadó: Fellegi Borbála

ELTE - Szociálpolitika Doktori Program, 3. évfolyam

Témavezető: dr. Herczog Mária, szociológus, az Országos Kriminológiai Intézet kutatója

ABSZTRAKT

Hogyan reagáljon a jog, a kriminológia és a szociálpolitika intézményrendszere a bűnözés növekvő mértékére, különös tekintettel a gyermekek és fiatalok által elkövetett bűncselekmények esetében? Milyen módon tudná az igazságszolgáltatás hatékonyabban képviselni az áldozatok érdekeit? Hogyan lehetne csökkenteni a büntetőrendszer óriási költségeit, melyek nemcsak a börtönök fenntartásához szükségesek, hanem amelyekkel fedezni kell a börtönből szabadulók hosszú távú társadalmi kirekesztettségét is? Hogyan lehetne az állampolgárokat és közösségeiket aktívabban bevonni a bűnmegelőzésbe és a bűncselekményekre való válaszadás folyamatába?

Többek között a fentiekhez hasonló kérdések vezették a legtöbb európai országot afelé, hogy a helyreállítás szemléletére épülő igazságszolgáltatási modell (restorative justice)¹ filozófiáját és gyakorlatát beépítsék igazságszügyi, szociálpolitikai és oktatási rendszereikbe. E szemlélet normaszegés elkövetése során a törvények és a szabályok sérelmével szemben az érintett személyek és az emberi kapcsolatok sérelmét tekinti elsődlegesnek. A megtorlás helyett célja, hogy a konfliktus előtti, eredeti állapotot visszaállítsa, az elkövetőket felelősségvállalásra ösztönözze, valamint, hogy a szegényezetre és ne a büntudatra építsen. A resztoratív igazságszolgáltatás központi gondolata a bírói útról való elterelés és a konfliktus dialógussal, kommunikációval való kezelése. Ezen szemlélet egyszerre tűzi ki célul az érintettek sérelmeinek helyreállítását, a normaszegő személy reintegrációját, rehabilitációját az őt visszafogadó közösségbe, valamint a hosszútávra is kiható bűnmegelőzést.

Mindezek szükségességét felismerve, az ENSZ és az Európa Tanács számos ajánlást fogalmazott meg, az Európai Unió pedig kötelezővé tette a resztoratív igazságszolgáltatás egyik legelterjedtebb formájának, a tettes-áldozati mediáció (közvetítés) bevezetését minden tagállam igazságszolgáltatási rendszerébe 2006 márciusáig.

Előadásomban a resztoratív filozófia főbb ismérveit, formáit, hazai intézményesítésének legfőbb kérdéseit, valamint a területen végzett korábbi kutatásaim eredményeit vázolom fel. Néhány környező ország gyakorlatának bemutatásával, illetve a főbb hazai és nemzetközi stratégiák ismertetésével az összefoglaló elsődleges célja, hogy a büntetőjogi mediáció hazai alkalmazása immáron ne csak utópiaként, hanem a közeljövőben megvalósuló gyakorlatként is el lehessen képzelni.

1. A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS MEGHATÁROZÁSA

A helyreállító igazságszolgáltatás a szabályszegés vagy bűncselekmény elkövetése következtében kialakult kár helyreállítását tűzi ki elsődleges célként. Alkalmazása során kiemelt hangsúlyt fektet arra, hogy a bűncselekmény által érintett személyek és közösségek tagjai közvetlenül is részt vegyenek a káreseményre adott válaszok (szankciók) kidolgozásában. Így az érintett áldozatok, elkövetők és a hozzájuk tartozó közösségek mind anyagi érdekei, mind érzelmi szükségletei tükröződhetnek a konfliktusmegoldás során.

Számos definíció és megközelítés létezik a szakirodalomban (Marshall, 1966; McCold 1999; Bazemore and Walgrave, 1999; United Nations, 2002), melyek között a legjelentősebb eltérés annak alapján tehető, hogy a helyreállító igazságszolgáltatást *folymatában*, vagy a *kimenetelében* különböztetik meg inkább a hagyományos büntetőeljárástól. Mindegyik megközelítésnek azonban közös eleme:

- a felek önkéntes részvételének kritériuma
- a felek közvetlen bevonása, egymással való érintkezése

¹ Egyezményes magyar kifejezés híján előadásomban a „resztoratív”, „helyreállító” és „jóvátételi” igazságszolgáltatást egymás szinonimájaként használom.

- a bűncselekmény anyagi és érzelmi következményeinek a feltárása, valamint a jóvátétel módjának/menetének közös megbeszélése, az elkövető aktív részvétele a következmények vállalásában
- az elkövető önkéntes felajánlásainak érvényesülése a szankció kidolgozásakor
- a bűncselekmény mögött meghúzódó háttértényezők lehetőség szerinti feltárása
- támogatók bevonásának lehetősége mind az elkövető, mind az áldozat részéről.

Az alábbi táblázat a helyreállításra és büntetésre épülő igazságszolgáltatási szemlélet néhány jellegzetességének összehasonlításával további képet adhat a resztoratív modellről:

BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS	HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS
- a bűncselekményt az Állam elleni tettnek tekinti	- a bűncselekményt személyek közötti konfliktusnak tekinti
- az elkövető bűnösségét hangsúlyozza	- az elkövető kötelezettségeit hangsúlyozza
- az igazság érdekében az Állam képviseli a büntetést / felelősségre-vonást	- az igazságszolgáltatás közvetlenül bevonja az áldozatokat, elkövetőket és a hozzájuk tartozó közösség tagjait, hogy együtt dolgozzák ki a helyreállítás menetét/módját
- legfőbb célja, hogy az elkövető „megkapja, amit megérdemel”	- legfőbb célja az áldozatok szükségleteinek kielégítése, valamint az elkövető felelősségvállalása a kár helyreállításában
- 3 fő kérdése: 1. Milyen szabályt/törvényt szegtek meg? 2. Ki követte el? 3. Mit érdemel érte?	- 3 fő kérdése: 1. Ki(k) sérült(ek)? 2. Mik a szükségletei(k)? 3. Ezek kielégítése kinek a kötelessége?

1. TÁBLÁZAT

Zehr, 2002: 21

2. FORMÁI

A szemlélet Európában leginkább alkalmazott gyakorlata az ún. *áldozat - elkövető közötti mediáció*. E forma keretén belül egy független, harmadik fél („mediátor”) közvetít a felek között és segíti őket a fenti kérdések végigtárgyalásában és a megoldás meghozatalában. A mediáció a 70-es évek második felétől kezdett elterjedni az Egyesült Államokban és Európában.

Egy másik, gyakran alkalmazott formája az ún. *családi-csoport konferencia modell*, amely eredetileg Új-Zélandról származik és a maori népcsoport hagyományaira épül. E módszer lehetőséget ad arra, hogy a felek családtagjai is részt vegyenek a megbeszélésen. A megbeszélés célja, hogy egy facilitátor segítségével az elkövető és családtagjai kidolgozzanak egy „jóvátételi tervet”. Ezt követően az áldozatnak lehetősége van a tervet elfogadni, vagy módosításokat javasolni.

E módszer továbbfejlesztéséből alakult ki a *közösségi konferencia modell* (Ausztrália, USA), amely a lakóközösség egyéb tagjait, ill. az igazságügyi rendszer szereplőit (pl. rendőr) is bevonhatja a megbeszélésbe.

Egy másik fejlődési vonulatot képez az észak-amerikai és kanadai Navajo indiánok hagyományaira épülő ún. *körmodell*, amely nagyban hasonlít a korábban említett konferenciamodellelhez. Azonban szemben az ausztrál modellel, ahol a facilitátor előre felépített kérdéssort intéz minden szereplőhöz, a körmodellekben a szót mindig a körben következő személy kapja (a beszéd jogát egy ún. beszélő bot (talking stick) szimbolizálja). A közösség tagjai e kör mentén érintik a bűncselekmény kapcsán leginkább felmerülő kérdéseket, a facilitátornak pedig jelképebb szerep jut a megbeszélés levezetésében. A körmodellek egy speciális formája, az ún. *ítélő kör*, amely bevonja a büntető igazságszolgáltatás szereplőit is (pl. döntőbíró, vádló, védőügyvéd, rendőr), az ülések pedig sokszor tárgyalóteremben kerülnek megszervezésre. Az áldozat, elkövető, támogatóik, a közösség tagjai, valamint az igazságszolgáltatási rendszer képviselői együtt hoznak konszenzust az ítélezési tervről,

tárják fel az elszenvedett sérelmeket és határozzák meg a bűnisméltés megelőzéséhez szükséges lépéseket.

Mindegyik modellre érvényes, hogy amennyiben a felek/a közösség nem jutnak megállapodásra, vagy a megállapodásban foglaltakat valamelyik fél megszegi, az eset visszakérül a hagyományos büntető-igazságszolgáltatási útra, amely legtöbbször bírósági eljárást jelent.

3. EURÓPAI ELTERJEDÉSE MÖGÖTT MEGHÚZÓDÓ LEGFŐBB TÁRSADALMI – POLITIKAI FOLYAMATOK

Büntetőpolitikai szempontból a mediáció európai felvirágzását két fő folyamat eredményezte: 1) az áldozatok érdekeinek, védelmének egyre hangsúlyozottabb szerepe az igazságszolgáltatásban, 2) valamint a közösség igazságszolgáltatásba, bűnmegelőzésbe való bevonásának szükségessége. Legfőbb szellemi megteremtője a norvég származású kriminológus, Nils Christie. 1977-ben írt nagyhatású és számos vitát elindító cikkében „felelősségre vonja” a modern Államot, amiért az évszázadok során fokozatosan „kivette állampolgárai kezéből a konfliktusokat”, személytelenné tette az igazságszolgáltatás rendszerét, tanúként kezelve az áldozatokat, érdekeiket, sérelmeiket pedig figyelmen kívül hagyta az igazság szolgáltatása során. Az igazságszolgáltatás rendszerének ezért ismét meg kell próbálnia a konfliktusokat visszaadni „tulajdonosaik” kezébe és lehetőséget teremteni arra, hogy a felek megfogalmazhassák szempontjaikat a bűncselekményre adott válaszok kialakításában.

Az elmúlt 20-25 évben nemcsak nemzeti, de nemzetközi szinten is előtérbe került számos új szempont az euró-atlanti országok igazságszolgáltatásának alakulásában (a büntetés hatékonyságatlansága, a visszaesők óriási aránya, az elkövetők társadalmi reintegrációjának megoldatlansága, a büntetőrendszerek költségessége, a bíróságok túlterheltsége, a bűnmegelőzés és az alternatív szankciók kidolgozásának fontossága, stb.)

Mindezek együttes figyelembevételére eredményezte, hogy az Európai Unió, az Európa Tanács, valamint az ENSZ számos ajánlást, irányelvet megfogalmazott, melyben tagállamaikat arra szorgalmazzák, hogy igazságszolgáltatási rendszerükben lehetőség szerint biztosítsanak egyre nagyobb teret az áldozatvédelemnek és a mediáció intézményének. E folyamat eredménye az Európai Unió 2001-es kerethatározata is, melyben *kötelezi* az Unió tagállamokat, hogy 2006. március 22-ig mind törvényesen, mind intézményileg tegyék elérhetővé a mediáció intézményét bűncselekmények áldozatai számára.

4. A JÓVÁTÉTELI MODELL A KUTATÁSOK FÉNYÉBEN

Empirikus kutatások eredményei alapján elmondható, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás sokkal inkább képes képviselni a résztvevők érdekeit, szempontjait. A különböző programokkal való elégedettség általában 90% feletti mind az áldozatok, mind az elkövetők részéről, valamint hasonló mértékű a megállapodások betartása is. A legkérdésesebb a módszer visszaesésre gyakorolt hatása. Azonban az eredmények azt mutatják, hogy személy elleni és inkább súlyosabb (!) bűncselekmények esetén a módszer hatékonyabb a visszaesés csökkentésében, mint a hagyományos büntető igazságszolgáltatás rendszere.

Fontos megemlíteni azon kriminológiai-szociológiai kutatásokat is, amelyek alapján kiderül, hogy az állampolgárok nagyrészt nyitottak (sokszor jobban, mint büntetőjogi ügyészek és bírák) a kár jóvátételét megcélzó intézkedések támogatására, és az azokban való részvételre, amennyiben áldozattá válnának.

Költségvetésileg egy finn felmérést említenék (Aaltonen, A. (n.d.), amely szerint a finn igazságszolgáltatás 705 dollárt tud megtakarítani esetenként.

5. MODELLEK KÜLÖNBÖZŐ ORSZÁGOKBAN

A jogalkalmazói diszkréció szempontjából:

1. megengedő – a jogalkalmazó diszkrécióval élve utalhat eseteket (Belgium, Finnó., Franciaország, Olaszó., Lengyelo., Svédország)
2. kötelező – a jogalkalmazónak minden esetben (amennyiben az eset alkalmas erre) meg kell fontolnia a jóvátételt lehetővé tevő program alkalmazását mielőtt további intézkedésről határoz (pl. Anglia, Ausztria, Csehország, Dánia, Németország, Norvégia, Portugália, Szlovénia)

Az eljárás szakaszai alapján (lásd 1. ábra):

Diverziós modell (rendőri, ügyészi utalás tárgyalás előtt)

- Új Zéland a fk-ak esetében – minden eset, kiv. gyilkosság
- rendőri szak: Anglia, Finnó, Norvégia, Be
- ügyészi: No, Olaszó, Anglia, Csehország, Lengyelország, Szlovénia

Vádemeléssel párhuzamosan

- Belgium
- Albánia

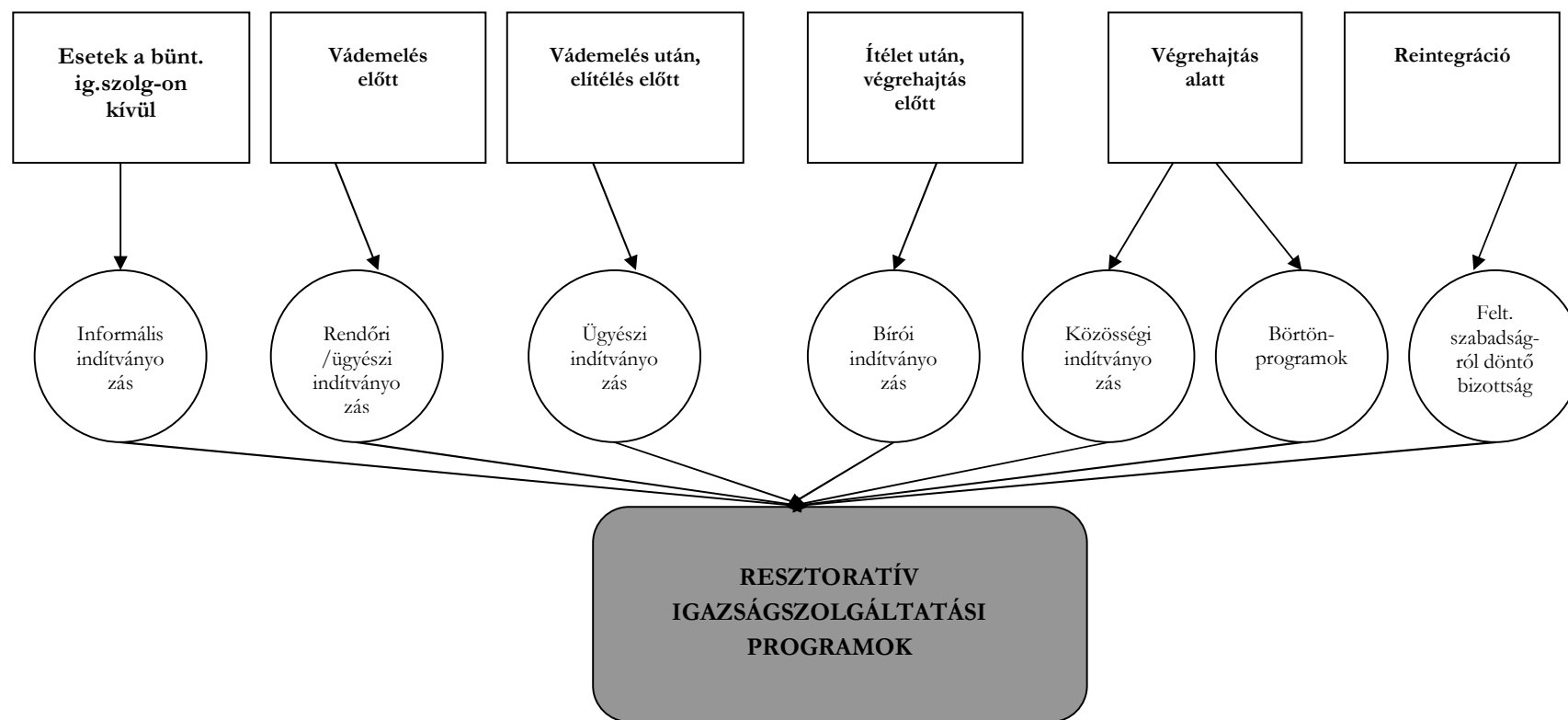
Ítélethozatal után, végrehajtás előtt

- Anglia

Végrehajtás alatt, mellett

- Anglia, Új Zéland, Belgium,

A RESZTORATÍV IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS PROGRAMOK LEHETSÉGES HELYE AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI RENDSZEREK BEN

1. ÁBRA

5. A HELYREÁLLÍTÓ SZEMLELET HELYZETE MAGYARORSZÁGON

5.1. Törvénytervezet a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről

„...a legfeljebb három évi szabadságvesztéssel büntetendő személy elleni, közlekedési és vagyon elleni bűncselekmény esetén, ha az elkövető a sértett kárát megtérítette vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette, az elkövető büntetethetősége megszűnik. Az ezt meghaladó, de az öt évi szabadságvesztést meg nem haladó büntetési tételhatár esetén korlátlan enyhítésre ad lehetőséget a tervezett szabályozás.”

„A közvetítői eljárás célja, hogy a bűncselekménnyel kiváltott konfliktust kezelje, a Be. által meghatározott feltételek fennállása esetén elősegítse a sértett és a terhelt közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrejöttét.”

„A megállapodás akkor alkalmas a közvetítői eljárás céljának megvalósítására, ha a terhelt és a sértett önként, minden befolyástól mentesen megegyeznek abban, hogy a terhelt hogyan, milyen módon téríti meg sértettnek okozott kárt, illetve más módon gyakorol jóvátételt.”

„A közvetítői eljárás a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktust kezelő eljárás, amelynek célja, hogy a büntetőeljárást lefolytató bíróságtól, illetőleg ügyésztől független harmadik személy (közvetítő) bevonásával – a sértett és a terhelt (résztevők) közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő – írásbeli megállapodás (megegyezés) jöjjön létre.”

Az ügyész hivatalból, vagy a gyanúsított, a védő, illetőleg a sértett indítványára az eljárást legfeljebb hat hónapi időtartamra felfüggeszti, és az ügyet közvetítői eljárásra utalja, ha

- a) a Btk. 36. §-a alapján az eljárás megszüntetésének vagy a büntetés korlátlan enyhítésének lehet helye,
- b) a gyanúsított a nyomozás során beismerő vallomást tett, vállalja, és képes a sértett kárát megtéríteni vagy a bűncselekmény káros következményeit más módon a sértettnek jóvátenni,
- c) a gyanúsított és a sértett is hozzájárult a közvetítői eljárás lefolytatásához, valamint
- d) a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bírósági eljárás lefolytatása mellőzhető, vagy megalapozottan feltehető, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása során értékelni fogja.

5.2. 1036/2005. (IV. 21.) Korm. határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája céljainak végrehajtásából származó 2005-ben és 2006-ban megvalósítandó feladatokról

„El kell érni azt, hogy a társadalmi együttélés erkölcsi szabályait megszegő, valamint a bűnelkövető szembesüljön az általa okozott sérelemmel, kárral. Biztosítani kell a bűncselekmények erkölcsi és anyagi kárának enyhítését, a természetbeni jóvátételt, a közösség kiengesztelését. Bővíteni kell a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök (jóvátétel, mediáció, közösség kiengesztelése) alkalmazásának körét az igazságszolgáltatásban, valamint a felelősségre vonás ezen kívüli területein is (például fegyelmi, szabálysértési eljárásokban).”

„A közérdekű munka büntetés jóvátételi jellegének erősítése érdekében a városi környezet szépítését, helyreállítását, a közösség és/vagy a sértett kiengesztelését szolgáló speciális programokat kell szervezni a közérdekű munkára ítélték számára.”

5.3. Civil szervezetek programjai

- a család-, gyermek-, ifjúságvédelem (pl. SOS Gyermekfalu)
- az oktatási rendszer (pl. Zöld Kakas Líceum, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület)
- a bűnmegelőzés, büntető végrehajtás (pl. Közösségi Szolgáltatások Alapítványa, Magyar Testvéri Börtöntársaság) terén.

5.4. Képzések (Partners Hungary, KÖSZAP, CSAGYI), kutatások (OKRI) a helyreállító igazságszolgáltatás témájában

6. KUTATÁSAIM

Előadásom második részében a helyreállító igazságszolgáltatás témájának néhány, általam vizsgált részterületéről szeretnék röviden beszélni. Előljáróban és csak gondolatébresztés céljából hadd soroljak fel néhány tématerületet, amelyek egymással párhuzamos kutatása nemcsak nagymértékben segíteni tudja a különböző országok igazságügyi reformjának sikerességét és a resztoratív szemlélet minél hatékonyabb alkalmazását, de egyben feltételei is az eredményes igazságszolgáltatási és szociálpolitikai fejlesztéseknek.

TUDOMÁNYTERÜLET	KUTATÁSI KÉRDÉSEK
Kriminológia	bűncselekmények tendenciái; visszaesés vs. normakövetés; büntetés-helyreállítás iránti attitűdök a társadalomban
Kriminálpolitika, szociálpolitika	az igazságszolgáltatás szankcionálási elvei; döntéshozatali mechanizmusai (elsődlegesen az igazságügyi szakemberek esetében); bűnmegelőzés, civilekkel való együttműködés; garanciaelvek érvényesülése; helyreállítás és büntetés kapcsolata (egymás mellett, helyett, mögött?), igazságszolgáltatási paradigmaváltás vagy sem?
Filozófia, etika	büntetés mindenáron és elsődlegesen?
Szociológia	Közösségi döntéshozatal, részvétel, normaszegés közösségi kezelése
Szociálpszichológia	semlegesítés, öngazolás, moralitás, megbánás, megbocsátás, társadalmi kötelek, megbélyegzés vs. reintegratív szégyenérzet kialakítás
Közgazdaságtan	a helyreállításra/büntetésre épülő modellek költség-haszon vonzatai

2. TÁBLÁZAT

Mindezek közül korábbi kutatásaim a resztoratív modell *mikro-* és *makroszintjét* vizsgálták.

Míg a 2003-2004-ben végzett kutatásom (Cambridge-i Egyetem Kriminológiai Intézet) a szociálpszichológia vonatkozások feltérképezését tűzték ki célul, a 2004-2005-ös munkám (Leuveni Egyetem Kriminológia Tanszék) a helyreállító igazságszolgáltatás intézményesítésének főbb szempontjait járta körbe nemzetközi viszonylatban, különös tekintettel a közép- és kelet-európai országok politikai és jogi-igazságügyi rendszerére tekintettel.

Jelenlegi kutatásom a téma *mezo-*szintű kérdéseivel foglalkozik: a kutatás témája a helyreállítás szemléletének magyarországi intézményesítésének lehetősége (jogi, politikai és intézményi szempontból), valamint az ennek alkalmazásában elsődlegesnek számító szakemberek (ügyészek, bírák) döntéshozatali mechanizmusai, szankcionálási elvei, gyakorlata, a helyreállítás szemlélete iránt érzett motivációi és félelmei.

KORÁBBI KUTATÁSAIM ÖSSZEFOGLALÁSA:

6.1. Kutatás a helyreállító szemlélet elkövetők morális gondolkodására, semlegesítésére, szégyenérzetére és társadalmi kötelekeire gyakorolt hatásáról²

Kiindulópontok:

I. Bűnelkövetők

- 1) morális gondolkodásának,
- 2) semlegesítési technikáinak („magyarázkodásainak”)

²Fellegi, B. (2004), *Explaining the Impact of Restorative Justice – The “4-Way Interaction” of Morality, Neutralisation, Shame and Bonds*, Master Thesis for the Institute of Criminology, University of Cambridge, Cambridge.

3) szégyenérzetének, valamint környezetének stigmatizációjának és végül

4) társadalmi kötelékeinek

illetve ezek egymásra való hatásának feltérképezése mind egyéni, mind rendszerszinten hozzásegíthet a szabályszegésre adandó hatékony válaszok kidolgozásához.

II. A helyreállítás szemléletére épülő igazságszolgáltatási modell személyreszabott eljárásának, a közvetlen kommunikáció lehetőségének, valamint az érintettek bevonásának köszönhetően válaszreakcióival olyan módon tudja a résztvevők attitűdjét befolyásolni, amely érdemben segítheti elkövetők reintegrációját közösségeikbe, illetve a társadalomba.

A szakirodalom-feldolgozásra és elítéltekkel végzett kvalitatív interjúkra épülő kutatás a fenti összefüggéseket az alábbi módon vizsgálta:

1. operacionalizálta a fenti négy változót már korábban kidolgozott skálák és tipológiák segítségével (morális gondolkodás: Kohlberg; semlegesítés: Sykes and Matza, 1959; reintegratív szégyenérzet – stigmatizáció: Braithwaite, 1989; Harris, 2001; Scheff and Retzinger, 1991; társadalmi kötelékek: Hirschi, 1969);

2. megvizsgálta szerepüket a bűnelkövetés, illetve a reintegráció terén;

3. bemutatta, hogy a resztoratív folyamat milyen módon képes a fenti dimenziók integráció szempontjából kedvező módon való befolyásolására szemben a büntető szemlélet alkalmazásával;

4. ajánlásokat fogalmazott meg, kiemelve, hogy a fenti dimenziókat miképpen lehet az integráció szempontjából *előnyösen*, illetve *további károkat okozva* befolyásolni a szabályszegésre adandó válaszokkal;

6.2. A resztoratív igazságszolgáltatás intézményesítésének legfőbb kihívásai, különös tekintettel a kelet- és közép-európai országokban

A közel húsz kelet-európai és tíz nyugat-európai országot bevonó kutatás elsődlegesen az alábbi kérdésekre keresett válaszokat:

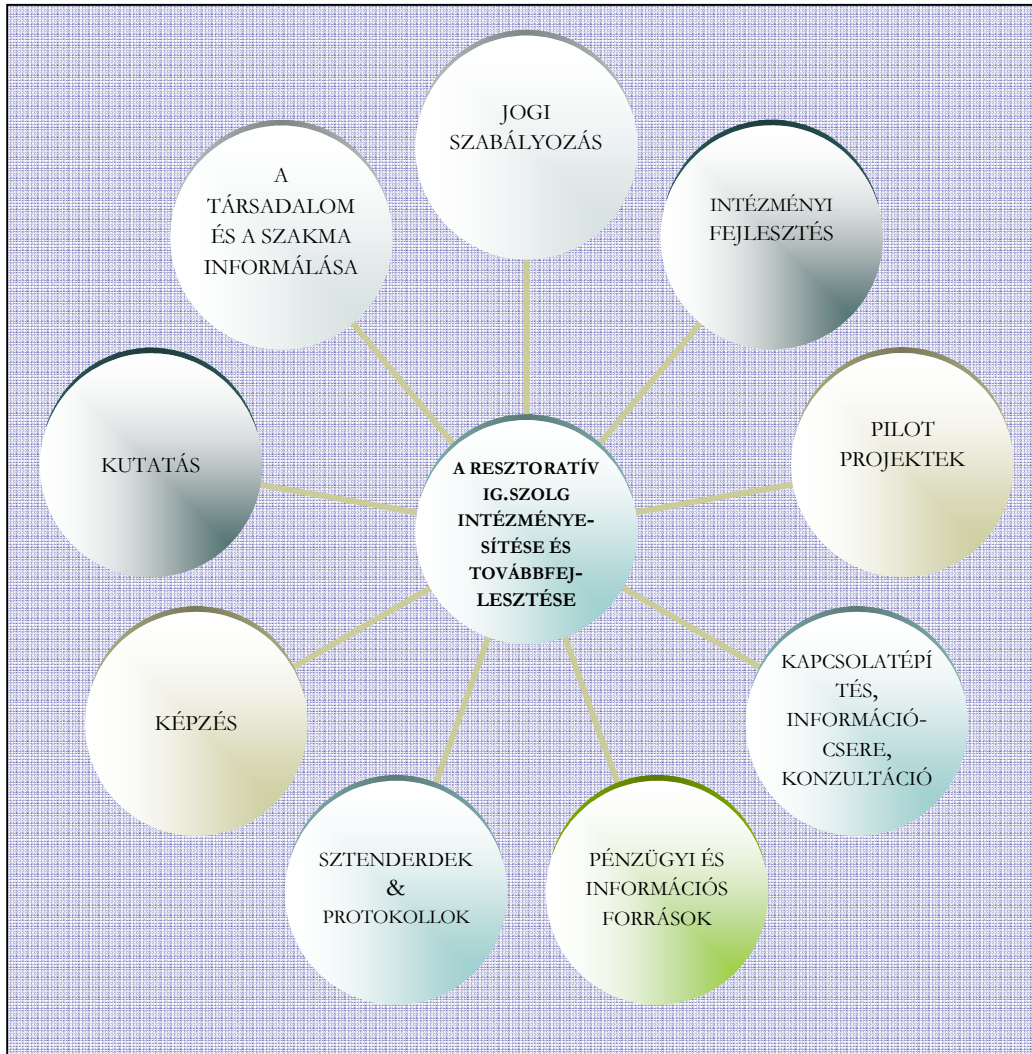
- melyek azok a legfőbb konceptuális és gyakorlati nehézségek, valamint támogató faktorok, amelyek befolyásolják a kelet-közép-európai országok lehetőségeit a helyreállítás szemléletének intézményesítésében (különös tekintettel a régió speciális politikai, gazdasági és társadalomtörténeti szempontjaira)
- miképpen segíthető elő a nyugat- és kelet-európai régió közötti kölcsönös együttműködés, támogatás, információcsere
- hogyan érdemes az intézményesítés folyamatát elősegíteni nemzeti és nemzetközi szinten, mid alulról, mind felülről szerveződő tevékenységekkel.

A szakirodalom-feldolgozásra, fókusz-csoportokra, szemináriumokra és konferenciákra épülő projekt zárótanulmánya³

- összefoglalja azon legfontosabb kriminológiai – kriminálpolitikai, szociológiai, jogi és intézményi nehézségeket a kelet- és közép-európai országokban, amelyeket elsősorban az elmúlt évtizedek politikai és gazdasági változásai idéztek elő;
- ajánlásokat fogalmaz meg az öt leghangsúlyosabb témakörben, melyek a helyreállító igazságszolgáltatás
 - 1) jogi szabályozásával
 - 2) finanszírozásával
 - 3) képzési és szervezeti kérdéseivel kapcsolatosak, illetve
 - 4) a társadalomban és igazságszolgáltatási rendszeren belül szükséges szemléletváltozás, valamint a

³ Fellegi, B. (2005), *Meeting the Challenges of Implementing Restorative Justice in Central and Eastern Europe*, Final Report of the AGIS project of the European Forum for Restorative Justice, Leuven.

- 5) nemzetközi együttműködés kérdésköreit érintik.
- feltárja a régió erősségeit az intézményesítés tekintetében; jó gyakorlatokat, működő programokat, nemzetközi együttműködéseket és támogató nemzetközi politikákat mutat be;
 - összefoglalja a résztvevő országok hatékony intézményesítés szempontjából megfogalmazott legfontosabb szükségleteit mind nemzeti, mind nemzetközi szinten (lásd 2. ábra); összegzi a hasonlóságokat és különbségeket a kelet- és közép-európai régió belül, illetve Európán belül; kiemeli a nemzeti és nemzetközi együttműködések szerepét az intézményesítés folyamata során
- vitaindító gondolatokat fogalmaz meg, melyek mindegyike a kelet- és közép-európai országok speciális helyzetét emeli ki az alábbi kérdésekben:
 - hogyan tekintünk a helyreállító igazságszolgáltatás szemléletére: mint a büntetőrendszer *egyik* eszközére, vagy mint egy alapjában más igazságügyi paradigmarendszert alkotó megközelítésre?
 - az intézményesítési reformok mennyiben kapcsolódhatnak és kell kapcsolódniuk az egyéb, alternatív szankciók bevezetéséhez, illetve a bűnmegelőzés témaköréhez?
 - mi a jogi szabályozás szerepe és lehetőségei elsősorban a legitimizáció szempontjából?
 - mik az esélyei a közösségépítésnek, ill. a civil társadalom megerősítésének abban, hogy a társadalmi problémák, köztük a bűnözés megoldásában az állampolgárok aktív szerepeket vállaljanak?

2. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYESÍTÉS LEGFŐBB SZÜKSÉGLETEI

7. ZÁRÓ GONDOLATOK

Figyelembe véve ezen konferencia általános társadalomtudományi jellegét, az elmúlt pár perces összefoglaló elsődlegesen a helyreállító igazságszolgáltatás alapfogalmait, jellegzetességeit és a különböző országokban való megvalósulási módozatait mutatta be. Bár dióhéjban ismertette két konkrét kutatás témaköreit, ezekkel is inkább csak szemléltetni próbálta a szerteágazó kérdésköröket, illetve a szemlélet mögött meghúzódó interdiszciplináris összefüggéseket.

Jogosan merül fel a kérdés, végül is mi köti össze mindezen témákat és miért is fontos a helyreállítás szemléletére alapuló igazságszolgáltatási modell összetett feldolgozása és kutatása. Nagyon egyszerűen, normatív okok miatt: nem másért, minthogy erősítsük közösségeink integritását és kohézióját, és segítsük a társadalmat alkotó egyéneket abban, hogy konfliktusaikat konstruktívan tudják kezelni.

8. REFERENCIÁK

A fent említett kutatásokból készült tanulmányok, továbbá egyéb, a témában releváns cikk szövege letölthető személyes honlapomról a <http://ww.fellegi.hu> weboldalaról.

További irodalmak:

- AALTONEN, A. (n.d.), *Mediated case – mediated price. A cost-effect comparison of mediation and court procedure* unpublished report (English summary).
- AERTSEN, I. (2001), *Restorative Justice Activity in Europe*, Paper presented at a Russian restorative justice conference, Moscow, May 22-24, 2001.
- AERTSEN, I., MACKAY, R., PELIKAN, C., WILLEMSSENS, J. and WRIGHT M. (2004), *Rebuilding connections – mediation and restorative justice in Europe*, Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- ALBRECHT, H.-J. (1999), 'Countries in Transition: Effects of Political, Social and Economic Change on Crime and Criminal Justice – Sanctions and Their Implementation', *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 7 (4): 448-479.
- BÁRD, K. (1999), 'Trial and Sentencing: Judicial Independence, Training and Appointment of Judges, the Structure of Criminal Procedure, Sentencing Patterns, the Role of the Defence in the Countries in Transition', *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 7(4): 433-447.
- BAZEMORE, G. – WALGRAVE, L. (1999), 'Restorative juvenile justice: in search of fundamentals and an outline for systemic reform', in G. BAZEMORE – L. WALGRAVE [eds], *Restorative Juvenile Justice: Repairing the harm by youth crime*, Monsey, NY: Criminal Justice Press: 45-74.
- BOTTOMS, A. and WILES, P. (2002), 'Environmental Criminology', in MAGUIRE, M., MORGAN, R. and REINER, R. [Eds.], *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford: Oxford University Press: 620-656.
- BRAITHWAITE, J. (1989), *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge: Cambridge University Press.
- CHRISTIE, N. (1977), 'Conflicts as property', *British Journal of Criminology*, 17(1): 1-15.
- Council of Europe (1985), *The position of the victim in the Framework of Criminal law and Procedure* Recommendation No. R (85) 11 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 28 June 1985.
- Council of Europe (1987), *Assistance to victims and the prevention of victimisation*, Recommendation No. R (87) 21 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 September 1987.
- Council of Europe (1988), *The simplification of criminal justice*, Recommendation No. R (87) 18, Strasbourg.
- Council of Europe (1992), *European rules on community sanctions and measures*, Recommendation No. R (92) 16, Strasbourg.
- Council of Europe (1999), *Mediation in Penal Matters*, Recommendation No. R(99)19 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 15 September 1999 [17 October 1999] <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=09572&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&InstranetImage=62817>>].
- DÖLLING, D. (1998), *Täter-Opfer-Ausgleich in Deutschland. Bestandsaufnahme und Perspektiven*, Bonn: FOCUS Verlag Godesberg.
- DÖLLING, D. and HENNINGER, S. (1998), 'Sonstige empirische Untersuchungen zum Täter-Opfer-Ausgleich', in DÖLLING, D. et al., *Täter-Opfer-Ausgleich in Deutschland*, Bonn: Bundesministerium der Justiz: 203-216.
- ELSNER, B. (2005), 'Police and Prosecutor Interactions in Europe', *Newsletter of the European Society of Criminology*, 4(2): 3, 15-16.
- European Union (1999), *Communication from the Commission: Crime victims in the European Union – Reflexion on standards and actions*. The Commission communication to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee. COM (99) 349 final, 14 July 1999 [17 October 1999] <http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2001/l_082/l_08220010322en00010004.pdf>].

- lex/pri/en/oj/dat/2001/l_082/l_08220010322en00010004.pdf >].
- European Union (2002), Initiative of the Kingdom of Belgium with a view to the adoption of a Council Decision setting up a European network of national contact points for restorative justice, (2002/C 242/09), Official Journal of the European Communities, 8.10.2002, [17 October 2005 <http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_242/c_24220021008en00200023.pdf>].
- FARKAS, A. (1993), 'Stand und Tendenzen der Strafrechtsreform in Ungarn', in ESER, A. G., KAISER, G. and WEIGEN, E. [Eds.], *Von Totalitärem zu Rechtsstaatlichem Strafrecht. Kriminalpolitische Reformtendenzen im Strafrecht Osteuropäischer Länder*, Freiburg: 47.
- GRIFFITHS, C.T. and VERDUN-JONES, S. N. (1994), *Canadian Criminal Justice*, (2nd ed.), Toronto: Harcourt Brace & Co.
- GÖNCZÖL, K. (2005), 'Developing humane criminal justice systems in democratic societies: An update from Hungary', *The Journal of Community and Criminal Justice*, 52(2): 181–186.
- GROENHUIJSEN, M. (2004), 'Victims' Rights and Restorative Justice: Piecemeal Reform of the Criminal Justice System or a Change of Paradigm?', in KAPTEIN, H. and MALSCH, M. [Eds.], *Crime, Victims and Justice*, Aldershot: Ashgate: 63-80.
- HARRIS, N. (2001), Ch. 12., in E. AHMED – N. HARRIS – J. BRAITHWAITE – V. BRAITHWAITE, *Shame management through reintegration*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HIRSCHI, T. (1969), *Causes of Delinquency*, Berkeley: University of California Press.
- JASINSKI, J. (1999), 'Crime: Manifestations, Patterns and Trends of Crime: 'traditional' versus 'new' crime; juvenile crime; fear of crime', *European Journal on Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 7(4): 374-386.
- KANDUC, Z. (1995), 'Crime in Slovenia', *European Journal on Criminal Policy and Research*, 3(3-4): 64-72.
- KOHLBERG, L. (1971), 'Stages and moral development as a basis for moral education', in C.M. Beck et. al. [eds], *Moral Education – Interdisciplinary Approaches*, Toronto: University of Toronto Press.
- KRAJEWSKI, K. (1996), 'Fear of Crime and Criminal Law Reform in Post-communist Societies', in SZAMOTA-SAEKI, B. and WÓJCIK, D. [Eds.], *Impact of Political, Economic and Societal Change on Crime and its Image in Society*, Warsaw: 147-155.
- KRAPAC, D. (1995), 'The Position of the Victim in Criminal Justice: A Restrained Central and Eastern European Perspective on the Victim-Offender Mediation', *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 3(3): 230-240.
- LATIMER, J., DOWDEN, C. and MUISE, D. (2001), *The effectiveness of restorative justice practices: a meta-analysis*, Canada: Research and Statistics Division, Department of Justice.
- LÉVAY, M. (2000), 'Social Changes and Rising Crime Rates: The Case of Central and Eastern Europe', *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 8(1): 35-50.
- MAGUIRE, M. and CORBETT, C. (1987), *The effects of crime and the work of Victim Support schemes*, Aldershot: Gower: 227-231.
- MAKSUDOV, R. (2003), *Notes on Juvenile Justice Institutionalisation Problems in Russia*, unpublished article.
- MARSHALL, T. (1996), 'The evolution of restorative justice in Britain', *European Journal on Criminal Policy and Research*, 4(4): 21-43.
- MARSHALL, T. (1999), *Restorative Justice. An Overview*, UK: Home Office.
- MATTINSON, J. and MIRRLEES-BLACK, C. (2000), *Attitudes to crime and criminal justice: findings from the 1998 British Crime Survey*, UK: Home Office.
- MCCOLD, P. and WACHTEL, T. (2003), 'In Pursuit of Paradigm: A Theory of Restorative Justice', Paper presented at the 13th World Congress of Criminology, 10-15 August 2003, Rio de Janeiro [17 October 2005 <<http://www.realjustice.org/library/paradigm.html>>].
- MIERS, D., MAGUIRE, M., GOLDIE, S., SHARPE, K., HALE, C., NETTEN, A., UGLOW, S., DOOLIN, K., HALLAM, A., ENTERKIN, J. and NEWBURN, T. (2001), *An Explanatory Evaluation of Restorative Justice Schemes*, UK: Home Office, Crime Reduction Research Series, Paper 9.

- MIERS, D. and WILLEMSSENS, J. [Eds.] (2004), *Mapping Restorative Justice – Developments in 25 European countries*, Leuven: European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice.
- PFEIFFER, Ch., WINDZIO, M. and KLEIMANN, M. (2005), 'Media Use and its Impacts on Crime Perception, Sentencing Attitudes and Crime Policy', *European Journal of Criminology*, Vol. 2 (3): 259-285.
- ROBERTS, J. and HOUGH, M. (2005), 'Sentencing Young Offenders: Public Opinion in England and Wales', *Criminal Justice*, 5(3): 211–232.
- SAMPSON, R.J., RAUDENBUSH, S.W. and EARLS, F. (1997), 'Neighbourhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy', *Science*, 277: 918-924.
- SAMPSON, R. J. and GROVES, W.B. (1989), 'Community structure and crime: testing social disorganisation theory', *American Journal of Sociology*, 94(4):774-802.
- SAVELSBERG, J.J. (1995), 'Crime, Inequality and Justice in Eastern Europe', in J. HAGAN and R. PETERSON [Eds.], *Crime and Inequality*, California: Stanford University Press.
- SCHEFF, T. J. – RETZINGER, S.M (1991), *Emotions and Violence: Shame and Rage in Destructive Conflicts*, Lexington, MA: Lexington Books.
- SESSAR, K. (1989), 'Strafbedürfnis und Konfliktregelung. Zur Akzeptanz der Wiedergutmachung im und statt Strafrecht' (The call for punishment and the idea of conflict regulation. On accepting restitution within and instead of criminal law), in MARKS, E. and ROESSNER, D. [Eds.], *Täter-Opfer-Ausgleich. Vom zwischenmenschlichen Weg zur Wiederherstellung des Rechtsfriedens (Victim-offender-mediation. Human Path to (legal) Peace-Making.)*, Bonn: Forum Verlag Godesberg: 42-56.
- SESSAR, K. (1992), *Wiedergutmachen oder strafen. Einstellungen in der Bevölkerung und in der Justiz*, Pffenweiler: Centaurus-Verlag.
- SYKES, G.M. – MATZA, D. (1957), 'Techniques of neutralization: A theory of delinquency', *American Sociological Review* 22: 664-670.
- TAK, P. (1999), 'East Meets West – Aspects of Prosecution in Countries in Transition', *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 7(4): 412-452.
- United Nations (1985), *Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules")*, Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985 [17 October 2005 <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp48.htm>].
- United Nations (1990), *Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency ("The Riyadh Guidelines")*, Adopted and proclaimed by General Assembly resolution 45/112 of 14 December 1990 [17 October 2005 <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp47.htm>].
- United Nations (1990), *Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules)*, Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990 and proclaimed by General Assembly resolution 45/112 of 14 December 1990 [17 October 2005 <<http://www.asc41.com/un7.htm>>].
- United Nations, Economic and Social Council (2002a), Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Eleventh session, Vienna, 16-25 April 2002, Reform of the criminal justice system: achieving effectiveness and equity (E/CN.15/2002/5), [17 October 2005 <<http://www.unodc.org/pdf/crime/commissions/11comm/5e.pdf>>].
- United Nations (2002b), *Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters*, UN Economic and Social Council. Annex to ECOSOC Resolution 2002/12 of 24 July 2002.
- WALGRAVE, L. (2000), 'How Pure Can a Maximalist Approach to Restorative Justice Remain? Or Can a Purist Model of Restorative Justice Become Maximalist?', *Contemporary Justice Review*, 3(4): 415–432.
- WALGRAVE, L. (2001), 'On Restoration and Punishment: Favourable Similarities and Fortunate Differences', in Morris, A. and Maxwell, G. [Eds.], *Restorative Justice for Juveniles*, Oxford: Portland Oregon: 17-37.
- WALMSLEY, R. (1996), *Prison Systems in Central and Eastern European Countries. Progress. Problems and the International Standards*, Helsinki: HEUNI Publication Series No.29: 15 – 16.
- WALMSLEY, R. (2005), *World Prison Brief Online*, UK: International Centre for Prison Studies, [17 October 2005 <http://www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief/world_brief_background.html>].

- WEITEKAMP, E. (1999), 'The Paradigm of Restorative Justice: Potentials, Possibilities and Pitfalls', in VAN DIJK, J.J.M., VAN KAAAN, R.G.H. and WEMMERS, J. [Eds.], *Caring For Crime Victims. Selected Proceedings of the 9th International Symposium on Victimology*, Monsey: Criminal Justice Press.
- WEITEKAMP, E. (2000), 'Research on victim-offender mediation: findings and needs for the future', in European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice [Ed.], *Victim-offender mediation in Europe: making restorative justice work*, Leuven: Leuven University Press: 99-121.
- WEITEKAMP, E. (2001), 'Mediation in Europe: paradoxes, problems and promises', in MORRIS, A. and Maxwell, G. [Eds.], *Restorative justice for juveniles: conferencing, mediation and circles*, Oxford: Hart Publishing: 145-160.
- WRIGHT, M. (1989), 'What the Public Wants', in WRIGHT, M. and GALAWAY, B. [Eds.], *Mediation and Criminal Justice. Victims, Offenders and Community*, London: Sage Publications: 264-269.
- ZEHR, H. (2002), *The Little Book of Restorative Justice*, Intercourse, PA: Good Books.